

УДК 930.2+930.25

DOI 10.32461/2409-9805.2.2021.238785

Цитування:

Денисюк Ж. З. Джерела до історії української культури у виданнях Інституту Дослідів Волині (1949-2007 рр.). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 70–75.

Denysiyuk Zh. (2021). Sources on the history of Ukrainian culture in publications of Volyn Research Institute (1949-2007). *Library science. Record Studies. Informology*. 2, 70–75 [in Ukrainian].

Денисюк Жанна Захарівна,
доктор культурології,
завідувачка відділу наукової та
редакційно-видавничої діяльності
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-0833-2993>
ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/G-9549-2019>

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ВИДАННЯХ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ (1949-2007 рр.)

Мета роботи – дослідити видавничу діяльність товариства «Волинь», заснованого представниками української діаспори, та згодом створеного на цій основі Інституту Дослідів Волині у канадському місті Вінніпег. Результатом їх діяльності стало видання низки наукових праць, що є цінними джерелами до історії української культури і мистецтва та історичного краєзнавства і культурної регіоніки. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історико-хронологічного підходу до вивчення проблематики, а також аналітичного, культурологічного методів у вивченні видання наукових праць історико-культурного характеру Інститутом Дослідів Волині. **Наукова новизна** роботи полягає у розширенні та узагальненні відомостей про наукові видання Інституту Дослідів Волині як джерелознавчу базу для вивчення історії та мистецтва української культури ХХ ст. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що діяльність Інституту Дослідів Волині має унікальне значення як осередку історико-культурологічних досліджень регіоніки України поза материковими її межами, акумулюючи інтелектуальний потенціал українських діаспорян. Разом з тим, існування такої інституції та її наукова діяльність є культурним феноменом, який репрезентує можливість різновекторних досліджень на прикладі одного регіону, що, разом з тим, актуалізує низку проблематики з історії розвитку вітчизняної культури та мистецтва. Численні видання, що містять багато архівних та фактологічних матеріалів як локального, так і загальнонаціонального значення, слугують цінним джерелом для досліджень культурологічно-мистецького спрямування.

Ключові слова: українська діаспора, джерела з історії української культури, Інститут Дослідів Волині, товариство «Волинь», видавнича діяльність, наукові дослідження.

Denysiyuk Zhanna,
D.Sc. in Cultural studies,
Head of the Research and Publishing Department of
National Academy of Culture and Arts Management

SOURCES ON THE HISTORY OF UKRAINIAN CULTURE IN PUBLICATIONS OF VOLYN RESEARCH INSTITUTE (1949-2007)

The purpose of the article is to investigate the publishing activities of the Volyn Society, founded by representatives of the Ukrainian diaspora and later created on this basis by the Volyn Research Institute in Winnipeg, Canada. The result of their activities was the publication of a number of scientific works that are valuable sources for the history of Ukrainian culture and art and historical local lore and cultural region. **The methodology** consists of the application of the historical-chronological approach to the study of issues, as well as analytical, culturological methods in the study of the publication of scientific works of historical and cultural nature by the Institute of Experiments of Volyn. **The scientific novelty** of the work lies in the

expansion and generalization of information about scientific publications of the Institute of Experiments of Volyn as a source base for studying the history and art of Ukrainian culture of the twentieth century.

Conclusions. *As a result of the research, it was established that the activity of the Violin Research Institute has a unique significance as a center of historical and cultural research of the region of Ukraine outside its mainland, accumulating the intellectual potential of Ukrainian diasporas. At the same time, the existence of such an institution and its scientific activity is a cultural phenomenon, which represents the possibility of multi-vector research on the example of one region, which, at the same time, raises a number of issues in the history of national culture and art. Numerous publications, which contain many archival and factual materials of both local and national importance, serve as a valuable source for research in the field of culture and art.*

Key words: *Ukrainian diaspora, sources on the history of Ukrainian culture, Volyn Research Institute, Volyn Society, publishing activity, scientific research.*

Актуальність теми дослідження. Серед історичного краєзнавства Волинського краю на особливу увагу заслуговує наукова діяльність діаспорних інституцій – Товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині, що діяли в канадському Вінніпезі. Створені в повоєнний період вихідцями-волинянами, переважно колишніми вояками УПА, ці організації розгорнули широку видавничу діяльність з історії Волині. Праці, написані науковцями Інституту, становлять цінну джерельну базу для покоління нинішніх дослідників історії української культури і мистецтва, і творилися вони в той період, коли подібні дослідження в підрадянській Україні були просто неможливими. Проте, сьогодні важко переоцінити науковий внесок та обсяг тих матеріалів з історії та літератури Волині, що були надруковані протягом років копіткої праці. 2013 р. відзначали пам'ятну дату – 60-ліття видання першого часопису «Літопис Волині» (1953 р.), що дало початок для серії наукових досліджень. Відтак потребує детальнішого висвітлення питання історії формування наукової бази та діяльності Інституту дослідів Волині, що безпосередньо впливало й на характер історичних досліджень, що нині складають джерелознавчий ґрунт для багатьох напрямів вивчення історії національної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. До питання аналізу діяльності та наукового доробку різних авторів, що працювали під егідою Інституту Дослідів Волині, зверталися у своїх дослідженнях М. Костиця [5; 6], В. Надольська [7], І. Ярмошик [11]. Предметом вивчення В. Рожко [8] стали архівні документи, передані Інститутом Дослідів Волині та товариством «Волинь» до Державного архіву Волинської області. Значна кількість наукових праць присвячена вивченню історичної постаті І. Огієнка, що був одним зі фундаторів Інституту,

доклавши багато зусиль до функціонування його як наукового осередку. Серед таких робіт слід назвати Н. Рудницьку [9], І.Тюрменко [10].

Метою роботи є дослідження видавничої діяльності товариства «Волинь», заснованого представниками української діаспори, та згодом створеного на цій основі Інституту Дослідів Волині у канадському місті Вінніпег, оскільки низка наукових праць, видана цим Інститутом, є цінними джерелами до історії української культури і мистецтва, а також історичного краєзнавства і культурної регіоніки.

Виклад основного матеріалу. Інститут дослідів Волині бере свої початки з діяльності Товариства «Волинь», яке було засноване представниками української діаспори, вихідцями з Волині 26 листопада 1949 р. в будинку Колегії Св. Андрія у Вінніпезі. За ініціативи інженера Максима Бойка були скликані організаційні збори за участі краєзнавців Гната Дучинського, Антона Молитвенника, Степана Миколайчука, Каленика Щерблюка, Тиміша Мельника та Володимира Мельника, які й підписали спільну угоду про співпрацю. Спочатку це був просто Гурток Волинян, згодом на цій основі створено Інститут Дослідів Волині, наукову інституцію, що передбачалася бути як спадкоємиця Товариства дослідників Волині. Дослідниками була розроблена заява-звернення до земляків, щоб вони взяли участь у збиранні матеріалів про життя українців на Волині в період 1917-1949 рр. під московською, польською та німецькою окупаціями. Видання цих історіографічних матеріалів започатковано для просвіти та донесення правди про минулі події. 1950 р. були створені перші філії Товариства у США і Канаді. Невдовзі Нью-йоркська філія Товариства здійснила видання двох чисел щоквартального часопису «Волинь». Після створення видавничої бази Інституту Дослідів Волині видавничу діяльність було зосереджено, передусім, у

Вінніпезі. Також існували Товариства у Німеччині, Мюнхені, Великій Британії, Австралії. Як писали самі представники Інституту, метою їхньої діяльності було збереження матеріалів, що на рідних землях уже знищені, або недоступні для вільної науки, «започаткувати розв'язання... питань щодо Волині, які досі порушені не були, або розв'язувано їх неправильно» [1, 3]. Поміж тим, керівництво Інституту оприлюднило свій перший Комунікат, в якому було викладено основні положення їхньої діяльності. Усвідомлюючи, що складно проводити історичні дослідження щодо територіально віддаленої волинської землі, все ж головними своїми завданнями Інститут вбачав таке: шляхом друкованого слова захищати історичну приналежність Волині як невід'ємної частини України, об'єктивно висвітлювати визвольні події на Волині за науковим принципом, доповнювати діяльність уже існуючих наукових установ [1, 15-16]. Також згодом при Інституті було засновано Волинський видавничий фонд, що складався винятково з добровільних пожертв і внесків членів товариства «Волинь», внесків громадян Канади та інших країн, де живуть вихідці з Волині, коштів від реалізації книг та інших видань, а також коштів, одержаних під час проведення культурних заходів.

Перший внесок було зроблено М. Котульським, пізніше долучилися С. Наливайко, Ф. Степанчук, Я. Трембач, А. Шарунович, Д. Шумило, Ю. Оліферчук, Д. Верба, М. Мазурик, І. Шевчук [1, 18]. Фонд значно поповнився згідно із заповітом митрополита Іларіона (професора Івана Огієнка), де було зазначено, що Інститут має виняткове право на видання його творів, а кошти повинні надходити винятково до фонду. 21 липня 1951 р. на загальних зборах товариства «Волинь» було оприлюднено Статут, обрано Раду та Дирекцію новоствореної установи «Інституту Дослідів Волині». Для того, щоб зібрати і зберегти від знищення наявні на той час у діаспорі матеріали про Волинь, науково й об'єктивно висвітлювати питання, що торкаються краю, об'єднати земляків, допомагати їм морально і матеріально, 15 серпня 1951 р. на чергових зборах Інституту було вирішено почати видавати науково-популярний збірник «Літопис Волині». Місцем друку науково-популярного збірника було вибрано друкарню С. Кравця у Буенос-Айресі (Аргентина). Там були опубліковані статті з археології, історії, географії, природи, населення, господарства Волині, релігійного життя, культури, етнографії, літературознавства, преси тощо. Ще до об'єднання волинян в одну

організацію, гурток у Вінніпезі видав збірник «Волинь у боротьбі за волю України». Починаючи з першого номера «Літопису Волині», та в інших його виданнях, були розміщені звернення до всіх українців – науковців та літераторів надсилати та передавати матеріали, документи або спогади про події минулого, пов'язані з Волинською землею, в редакцію журналу. Також відбувалися постійні звернення української діаспори з закликом передплачувати та замовляти нові видання Інституту Дослідів Волині, а також, за можливості, вносити благодійні пожертви. Тематика випусків «Літопису» ставала більш різноманітною, до написання статей залучалися нові автори, ширше висвітлювалися події, що відбувалися в Україні. На сторінках часопису висвітлювалися питання археології та історії, географії, природи, населення, господарства Волині, релігійне життя, культура, етнографія, літературознавство, преса, велися рубрики з філателії, нумізматики. Окремий цикл статей було присвячено життю волинян у світі, польській, німецькій та радянській окупації Волині, друкувалися також різноманітні документи, спогади, мемуари [6, 69].

Організаційно структура Інституту складалася з Ради, яка відповідала за наукову роботу, та Дирекції, яка здійснювала адміністративне керівництво та приймала нових членів до Інституту, та дійсних членів – наукових співробітників. Протягом усього періоду діяльності установи в ній працювали 147 дійсних членів-науковців [2, 16]. Серед почесних науковців Інституту – митрополит Никанор (Абрамович) – Протоієрарх Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції; поетеса Оксана Лятуринська, письменник Улас Самчук. Почесним Головою Ради Інституту 23 квітня 1961 р. був обраний Високопреосвященний Владика Митрополит Іларіон (І. Огієнко), фактично ж головував професор Ю. Мулик-Луцик. Головою Дирекції був професор, інженер М. Боровський, заступником – І. Онуфрійчук, секретарем – інженер М. Бойко. З особливим подвижництвом працювали також С. Радчук (президент Інституту), професор Манітобського університету І. Тарнавецька та М. Тарнавецький – президент канадської УВАН, І. Косач-Борисова (сестра Лесі Українки), скульптор Л. Молодожанин, отаман Т. Бульба-Боровець, протоієрей С. Герус [3, 21].

Окремо слід сказати про Митрополита Іларіона (І. Огієнка), який, ознайомившись із роботою Товариства «Волинь» і Інституту Дослідів Волині, доручив їм видання власних

праць. Загалом же їх було видано більше двох десятків, зокрема такі: «Свята Почаївська Лавра», «Слово про Ігорів похід», «Дохристиянські вірування українського народу», «Словник Шевченкової мови», «Історія церковнослов'янської мови» (в 2-х т.), «Українська мова (як писати і говорити політературному)», «Стилістичний словник української мови», «Повстання азбуки і літературної мови в слов'ян», «Семантично-етимологічний словник української мови» (в 4-х т.) [4, 11]. У низці своїх праць Митрополит Іларіон наголошував на різновекторності культуротворчої місії Української Православної Церкви, транслюючи магістральну ідею про те, Українська Церква за довгі віки своєї праці принесла своєму народові незмірно велику духовну користь, а саме – створила йому всю його культуру духовну й соціальну, а почасти й матеріальну, і цим сильно підвищила добробут свого народу. Дослідник обґрунтував тезу про визначальну роль Церкви не лише у розвитку, а у збереженні національної культури, наголошуючи на важливості такої функції Церкви особливо в умовах бездержавного життя. Те, що український народ і створена ним культура вижили, незважаючи на роки пригнічення з боку інших держав, І. Огієнко відносив за рахунок досить сильно розвиненого релігійно-духовного стрижня, що протягом віків запобігав асиміляції та знищенню української культури [10, 247].

Загалом протягом своєї діяльності Інститут Дослідів Волині видав біля 70 окремих монографій. Серед найбільш значних видань Інституту – С. Килимник, «Український рік в народних звичаях» (в 5-ти томах), Є. Пастернак, «Історія Холмщини і Підляшшя», твори У. Самчука «На білому коні», «Планета Ді-Пі», «На коні вороному» і «Втеча від себе»; «Духовність українського народу» – протопресвітера доктора С. Ярмуса; «Армія без держави» – отамана Т. Бульби-Боровця; «Нарис історії Волинської Землі» – професора І. Левковича; «Поетика Лесі Українки» – Т. Горохович; «Стара Волинь і Волинське Полісся» – професора О. Цинкаловського. Для відзначення пам'ятних подій Товариство «Волинь» видавало марки із зображенням храмів, гербів міст Волині, марки на відзначення 400-річчя Острозької Біблії, 40-ліття Товариства «Волинь», 1000-ліття Хрещення України та ін. Це були серії «Історичні герби визначних місць Волині», «Церкви Волині». Видано також було чимало привітальних листівок, емблем, афіш, портретів тощо. При Інституті тривалий час працював окремий відділ Холмщини і Підляшшя, який займався збором

матеріалів про побут, церковне життя, літературу, мистецтво, а також про політику й визвольні змагання Холмщини та Підляшшя. Окрема увага приділялася періодові польської окупації. Керівником відділу був Г. Метюк [1, 29]. Наприкінці 1954 р. на загальних зборах Інституту було висунуто пропозицію розділити роботу Інституту на дві секції: наукових матеріалів та науково-популярних, а також відкрити Поліську і Холмську секції. Для видання праць науково-популярного характеру, які не входили до формату «Літопису Волині», було вирішено заснувати «Бібліотеку Літопису Волині». Головою було обрано Ф. Онуфрійчука, науковим редактором Ю. Мулика-Луцика, відповідальним редактором – А. Шумовського. Слід зазначити, що «волинезнавчі» товариства та гуртки створювалися українською діаспорою і в інших містах. Зокрема, Л. Островським було засновано Товариство «Волинь» у Клівленді (США), яке фінансово допомагало в роботі Інституту Дослідів Волині. Подібна організація діяла також у Торонто – «Історично-Дослідне товариство Волині», засноване М. Котульським у червні 1951 р. Товариство в Торонто мало на меті також згуртувати науковців української діаспори, хоча там і не було створено потужної видавничої бази [1, 20]. Поширення діяльності Інституту Дослідів Волині та утворення його відокремлених товариств і структурних підрозділів вимагало перегляду організаційно-статутної діяльності. Статутом регламентувалася діяльність лише Інституту, а всі інші осередки мали теж свої місцеві особливості. З цієї метою Управа Інституту на початку 1952 р. на основі Статуту створила так званий Правильник, аби пов'язати всі гуртки і товариства однією метою. В ньому зазначалося, що Інститут може децентралізувати свою працю, за потреби відкривати власні філії в різних країнах, які за статутом підлягатимуть Інституту. Головними завданнями філій було також ведення наукових досліджень, залучення до співпраці фахівців, за погодженням з Інститутом видання власних праць, допомога в поширенні публікацій та видань Інституту, організування гуртків прихильників Інституту для збору матеріальної допомоги. Вводилося ще також у цьому Правильнику поняття представництво, під яким розумілося залучення й уповноваження певних осіб для виконання окремих завдань: збір матеріалів, організаційні заходи тощо. Представники мали своїм завданням формування гуртків прихильників Інституту, поширювати його видання, пошук меценатів та спонсорів для видавничої діяльності [1, 28]. Надзвичайно

кропітка праця Інституту полягала також у розсилці та розповсюдженні книг. Для кращого та надійнішого розповсюдження друкованих матеріалів Інституту діяла певна система поширення видань, оскільки висилати на індивідуальні адреси користувачів було ризиковано. У кожному більшому чи меншому поселенні українців за кордоном знаходилася група людей, яка займалася розповсюдженням цих видань. 2007 р. Інститут Дослідів Волині, заснований канадським науковим товариством «Волинь», припинив своє існування через похилий вік її членів. Станом на 2015 р. у складі волинських організацій залишилося лише шість членів у Вінніпезі та один в Україні [8, 198].

Архів і видавничі потужності було передано до Волинського держуніверситету імені Лесі Українки в Луцьку. Наклади вже надрукованих видань та іншу літературу працівники Інституту надсилали до бібліотек культурно-освітніх установ та навчальних закладів в Україні, які залишатимуться для науковців цінним джерелом до вивчення історії Волинського краю.

Наукова новизна роботи полягає у розширенні та узагальненні відомостей про наукові видання Інституту Дослідів Волині як джерелознавчу базу для вивчення історії та мистецтва української культури ХХ ст.

Висновки. Підсумовуючи наведене, зазначимо, що діяльність Інституту Дослідів Волині має унікальне значення як осередку історико-культурологічних досліджень регіоніки України поза материковими її межами, акумулюючи інтелектуальний потенціал українських діаспорян. Разом з тим, існування такої інституції та її наукова діяльність є культурним феноменом, який репрезентує можливість різновекторних досліджень на прикладі одного регіону, що, разом з тим, актуалізує низку проблематики загалом з історії розвитку вітчизняної культури та мистецтва. Численні видання, що містять багато архівних та фактологічних матеріалів як локального, так і загальнонаціонального значення, слугують цінним джерелом для досліджень культурологічно-мистецького спрямування.

Список використаних джерел

1. Бойко М. Десятиліття Інституту Дослідів Волині. *Літопис Волині*. Ч. 5. Вінніпег, 1961. С. 3-18.
2. Відділення Інститут Дослідів Волині – на Волині! *Літопис Волині*. Ч. 19-20. Вінніпег, 1999. С. 16-19.
3. Козак С. Літописці Волині. *Літопис Волині*. Ч. 19-20. Вінніпег, 1999. С. 21-23.
4. Коротка історія Волинських громад у Вінніпезі. *Літопис Волині*. Ч. 19-20. Вінніпег, 1999. С. 10-12.
5. Костиця М. Краєзнавча діяльність української діаспори у вивченні Волині. *Краєзнавство*. 2011. №1. С. 5-14
6. Костиця М. Роль товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі (Канада) у становленні наукового волинознавства. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 95-109.
7. Надольська В. Етнографічні матеріали на сторінках «Літопису Волині». Минуле й сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе. *Матеріали Волинської обласної науково-етнографічної конференції, 10-11 квітня 2003 р., м. Луцьк*: зб. наук. праць. Вип.11. Луцьк, 2003. С. 63-65
8. Рожко В. Є. Архівне зібрання Інституту Дослідів Волині та товариства «Волинь» у Вінніпезі (Канада) у фондах Державного архіву Волинської області. *Архіви України*. 2016. № 3-4. С. 197-205.
9. Рудницька Н. Ю. І. Огієнко і шкільне краєзнавство Волині. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2002. № 9, pp. 57-59.
10. Тюрменко І. Українська культура у вимірі православної концепції Митрополита Іларіона. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник (серія історична та філологічна)* / [редкол.: Є.І.Сохацька (відп. ред.), О. М. Завальнюк (голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009.– Вип. VI. - С. 245-254.
11. Ярмошик І. Дослідження історії Волині вченими української діаспори (1917-1990 р. *Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля*. 2005. № 1. С. 130-145.

References

1. Boyko M. (1961). Decades of experiments Volyn Institute. *Litopys Volyny*, 5, 3-10 [in Ukrainian].
2. Branches experiments Institute of Volyn – Volyn (1999). *Litopys Volyny*, 19-20, 16-19[in Ukrainian].
3. Kozak S. (1999). *Chroniclers of Volyn*. *Litopys Volyny*, 19-20, 21-23 [in Ukrainian].
4. Short History of Volyn communities in Winnipeg (1999). *Litopys Volyny*, 19-20, 10-12 [in Ukrainian].
5. Kostrytsia M. (2011). Local lore activity of the Ukrainian diaspora in the study of Volhynia. *Local lore*, 1, 5-14 [in Ukrainian].
6. Kostrytsia M. (2007). The role of the Volyn Society and the Volyn Research Institute in Winnipeg (Canada) in the formation of scientific Volyn studies. *Scientific notes [National University "Ostroh Academy"]*. *Historical sciences*, 9, 95-109 [in Ukrainian].
7. Nadolska V. (2003). Ethnographic materials on the pages of the "Chronicle of Volyn". Past and present of Volyn and Polissya: folk culture is the way to itself. *Proceedings of the Volyn Regional Scientific and Ethnographic Conference, April 10-11, 2003, Lutsk: coll. Science. wash.* 11, 63-65 [in Ukrainian].
8. Rozhko V.E. (2016). Archival meeting of the Volyn Research Institute and the Volyn Society in Winnipeg (Canada) in the funds of the State Archives of Volyn region. *Archives of Ukraine*, 3-4, 197-205. [in Ukrainian].
9. Rudnytska N. Yu. I. (2002). Ogienko and school local lore of Volyn. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*, 9, 57-59 [in Ukrainian].
10. Tyurmenko I. (2009). Ukrainian culture in the dimension of the Orthodox concept of Metropolitan Hilarion. Ivan Ogienko and modern science and education: scientific collection (historical and philological series) Kamenets-Podolsky: Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ogienko, VI, 245-254 [in Ukrainian].
11. Yarmoshyk I. (2005). Research of the history of Volyn by scientists of the Ukrainian diaspora (1917-1990). *Studies of the Kamyanets-Podilsky Center for the Study of the History of Podillya*, 1, 130-145 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 24.02.2021
Отримано після доопрацювання 18.03.2021
Прийнято до друку 23.03.2021*